

Darija Rupčić*, Ivica Kelam

Izgubljeni u prijevodu / Filozofsko poimanje jezika kao odnosa nad odnosom**

SAŽETAK

Heidegger govor poima kao egzistencijalnu strukturu tubitka – čovjeka, odnosno kao egzistencijalni fenomen. Za njega se bit govora, riječi sastoji i pokazuje "kao riječ samog bitka... zato se rađa i oslobađa tako sporo i teško." Govor se otkriva kao okrug (templum), kao *kuća bitka* i "samo se u tom okrugu može postići preokret iz područja predmeta i njihova predstavljanja u ono najunutarnije prostora srca." ("Holzwege", S. 286). Na jednom drugom mjestu Heidegger će reći da je čovjek samo pastir bitka, njegov čuvar, a čuvajući jezik, govor, riječ, on čuva blizinu bitka i smisao i bit čovječtva. Slično tome, za Buberu osnovne riječi nisu svaka za sebe, nego parovi riječi, a jedna je osnovna riječ par Ja-Ti.¹ Osnovne riječi Ja-Ti, izgovorene, zasnivaju neko postojanje i izgovaraju se samo čitavim bićem. Za Buberu se *čudo isključive prisutnosti* događa u susretu, u odnosu, kada pojedinačni i izdvojeni Ti stoji sučelice Ja. Tada se događa ljubav, koja je između, koja je susret i prisuće, ljubav koja vidi isključivo i samo cijelo biće, biće u cjelini i samo tada i samo takva ljubav koja je odnos, samo ona tada može pomoći, iscijeliti, podučiti, uzdići, izbaviti. Tada je ta i takva ljubav odgovornost jednog Ja za jedno Ti, u tome se sastoji i jednakost sviju koji vole, od najmanjeg do najvećeg, od najslabijeg do najmoćnijeg, od liječnika do pacijenta, koji je u oslabljenoj poziciji i traži lijepu riječ, a ne samo hladnu dijagnozu. Svjedoci smo na žalost da liječnici, koji i sami svjedoče tijekom svoje prakse, osobito oni koji se susreću s najtežim i neizlječivim bolestima, kako nisu spremni i kako su im najteži trenuci bili upravo oni u kojima su trebali izricati čitavo svoje biće drugome biću, a da to nisu uspijevali na takav način, niti su znali. Tehnologizacija se događa i na jeziku medicine ali i u samim ljudima koji jezikom više ne izriču istinu bitka. Mogli bismo dakle, reći Heideggerovim riječima, da ako je jezik kuća istine bitka, onda bi liječnici trebali biti pastiri – čuvari istine bitka.

Ključne riječi: Bitak, jezik, odnos, egzistencija, komunikacija, liječnik, pacijent, krizne situacije, tehnologija, istina, sloboda.

¹ Martin Buber, *Ja i Ti*, str. 5.

* Adresa za korespondenciju: Darija Rupčić, Sveučilište J. J. Strossmayera, Filozofski fakultet, L. Jägera 9, 31000 Osijek, e-mail: darija27@net.hr

** Rad je nastao u sklopu 14. Dana bioetike, od 10. – 11. svibnja 2012., na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci, pod nazivom: *Jezik medicine - od geneze do kulture i etike komunikacije The Language of Medicine - from its Genesis to the Culture and Ethics of Communication*

Uvod

*"Tko nikada ništa ne kaže, taj ne može u danom trenutku ni šutjeti.
Samo u istinskom govorenju moguća je prava šutnja."*

(Heidegger, *Bitak i vrijeme*)

Zanimanje filozofa za pitanja jezika oduvijek je postojalo. To je samorazumljivo, jer je filozofija otvorena za cjelinu bitka, kako na području pojmova tako i na području iskustva. Rezultati filozofiranja mogu se zabilježiti samo u jeziku, no i sam čin filozofiranja bitno je ne-odvojiv od jezika.

Tek je u 20. stoljeću - osobito sredinom toga stoljeća – problematika jezika dospjela u samo žarište filozofskog zanimanja. Toj zaokupljenosti jezikom zgodan je izraz dao američki filozof Richard Rorty odabравši za naslov svoje zbirke ogleada o filozofskoj metodi, objavljene 1967. u izdanjima Chicago University Press, *The Linguistic Turn*.

Pitanje je jezika malo pomalo dospjelo u središte filozofije upravo zbog dvostruke krize, to jest zbog krize filozofije i krize jezika. Razočaranje filozofskom tradicijom, ali i nizom pokušaja da se filozofija korjenito transformira (Descartes, engleski empiristi, Kant, Hegel, Husserl – da spomenemo samo neke pokušaje) brojne je moderne filozofe potaklo da filozofiju posve svedu na kritiku jezika, jer su u njegovoj 'nesavršenosti' i – još više u zloporabi (ili navodnoj zloporabi) te nesavršenosti - vidjeli izvor neizlječivih zastranjenja u prevladavajućoj tradiciji zapadne filozofije.

Namjera ovog rada, radi opsežnosti tematike, ovdje nije problematiziranje i tematiziranje filozofije jezika i njenog povijesnog razvoja, koliko promatranje samog fenomena jezika kao odnosa nad odnosima. U radu ćemo tematizirati jezik - govor koji se otkriva kao okrug (templum), kao *kuća bitka* i samo se u tom okrugu može postići preokret iz područja predmeta u ono najunutarnije prostora srca, kako je to često naglašavao Martin Heidegger u svojim radovima.

Također ćemo istaknuti i promatrati jezik pod vidom *kaze*, pod vidom i kao odgovor jednog Ja drugom Ti, kao odgovornost i odgovor na poziv i apel koji nam upućuje onaj Drugi, koji nas zove iz naše anonimnosti u našu vlastitost, koji je *apriorno apriornoga* (Levinas) i mjesto susreta čovjeka s čovjekom.

Egzistencija kao samoizvjesna komunikacija – egzistencija kao sloboda i komunikacija

U tome ćemo smislu naglasiti, kao ključni pojam, i fenomen onoga da jest i da postoji, ali ne kao puko postojanje, nego kao ono što se u mitskom jeziku naziva

"duša", a u filozofskom jeziku "egzistencija". Ona kao bitak stoji nasuprot čitavom bitku svijeta. Taj bitak sam ja sam, ukoliko nisam postao objekt samog sebe. Tu dolazi do proboja svjetskog bitka, a susrećemo ga u graničnim situacijama: smrt, patnja, borba i krivnja; u povijesnoj svijesti; u slobodi i u komunikaciji.

Tako se egzistencija može osvijetljavati vođenjem i idući do granice kod koje ostaje samo praznina, objektiviranjem u psihološkim, logičkim i metafizičkim jezicima, i konačno, izmišljanje specifično općeg. S time se konstituira jezik i sheme egzistencije. Pomoću tih shema se dade opisati egzistencija vlastitim kategorijama: umjesto da se podvrgne pravilima, egzistencijalna stvarnost je potpuno povijesna. Ona je slobodna: biti znači ovdje odlučivati.

Egzistencija nije trajna, nego se iskušava u vremenu. Ona ne poznaje uzajamnu kauzalnost, nego komunikaciju. Objektivnoj mogućnosti kontrastira ovdje mogućnost izbora kao neodlučnost budućnosti, koja je moja egzistencija. Nužnosti objektivnog bitka (Dasein) suprotstavlja se ovdje ispunjeno vrijeme trenutka, a beskrajnom vremenu suprotstavlja se vječna sadašnjost. Egzistencija nije objektivna, mjerljiva, iskustvena, općevaljana.

Egzistencija postoji samo kao samo-izvjesna komunikacija. Jaspers razlikuje više vrsta komunikacija u kojima čovjek egzistira kao biće. Sve imaju svoje granice, a s onu stranu njih nalazi se egzistencijalna komunikacija. To je proces otkrivanja i ostvarivanja samosvojnog ja.

Komunikacija (jezik, govor) je borba u ljubavi, samo što se ovdje ne ide za nadmoćnošću i pobjedom: svaki drugom stavlja sve na raspolaganje. Komunikacija može postati vidljiva čak u gospodarenju i služenju (Hegel), u radosnom ophođenju, u diskusiji, pa i u političkim odnosima ako nisu apsolutizirani. Komunikacija igra važnu ulogu u filozofiji, jer je filozofiranje bez komunikacije nemoguće. Filozofska istina ima svoje vrelo i stvarnost u komunikaciji. Zato i nije moguća neka konačna istina kao filozofski sistem, jer je sistem istine proces nastajanja koji će prestati tek na kraju dana.² Ja nastajem u dodiru sa Ti; postajući Ja, ja govorim Ti. Sav je stvarni život susret.

Sveta i osnovna riječ Ja-Ti ili što nam filozofija govori o jeziku kao odnosu i otkrivanju istine o biću – o Drugome

Za Heideggera, govor se ispostavlja kao egzistencijalna struktura tubitka – čovjeka, odnosno kao egzistencijalni fenomen. Za njega se bit govora, riječi, sastoji i pokazu-

² http://www.cep.ffdi.hr/en/?option=com_content&view=article&id=452:karl-jaspers-1883-1969&catid=11:povijest-filozofije&Itemid=101&lang=hr (10. Travnja, 2012.)

je "kao riječ samog bitka – zgrade raskrivajućeg zakrivanja, zato se rađa i oslobađa tako sporo i teško."³

Govor se sada otkriva kao okrug (templum), kao *kuća bitka* i "samo se u tom okrugu može postići preokret iz područja predmeta i njihova predstavljanja u ono najunutarnijije prostora srca." ("Holzwege", S. 286). Utoliko je opravdano reći da čovjek ne vlada govorom, govor vlada njime kao dar bitka, *rastiruće-zastiruće zbivanje* ili *Kaza*. Na jednom drugom mjestu Heidegger će reći da je čovjek samo pastir bitka, njegov čuvar, a čuvajući jezik, govor, riječ, on čuva blizinu bitka i smisao i bit čovjества.

U svakom je svom novijem spisu Heidegger govoru pristupao na diferenciran način, ne propuštajući se nikada oštro suprotstaviti suvremenoj tehnologizaciji govora kao puke informacije u metajeziku i metalingvistici (usp. također "Unterwegs zur Sprache", Pfullingen, 1959).⁴ U njima se sankcionira sva današnja istrošenost i izlizanost govora, i nijedan jezik ne može izmaći toj sudbini, navlastito posredovan mass medijima. U današnje doba jezik je postao ključna roba, njime se manipulira i dezinformira, šire se laži i obmane u takozvanim jezičnim igrama, njime se izvodi dekonstrukcija bitka, a time i smisla.⁵

Martin Buber napominje kako je čovjekov svijet dvojak, zbog njegovog dvojakog stava, koji je pak dvojak zbog dvojnosti osnovnih riječi koje je čovjek sposoban kazivati. Za Buberu osnovne riječi nisu svaka za sebe, nego parovi riječi, a jedna je osnovna riječ par Ja-Ti.⁶ Osnovne riječi Ja-Ti, izgovorene, zasnivaju neko postojanje i izgovaraju se samo čitavim bićem. Isto je biti Ja i govoriti Ja. Ne postoji nikakvo Ja po sebi, nego upravo u tom odnosu Ja-Ti.

Život se ljudskog bića ne sastoji jedino iz tijela, osjećaja, iz djelatnosti, opažanja – osjetila. Carstvo Ti ima drugu osnovu. Tamo gdje se kaže Ti nema niti jedne stvari, Ti ne graniči ni sa čim, ali se ono nalazi u odnosu. Za Buberu svijet kao osnovno iskustvo, pripada osnovnoj riječi Ja-Ono, koju sačinjavaju stvari i predmeti, ali osnovna riječ Ja-Ti zasniva svijet odnosa.⁷

Buber ističe kako postoje tri sfere u kojima se gradi svijet odnosa: život sa prirodom, koji stoji na pragu jezika, život s ljudima, u kojem je odnos izreciv i očevidan, i na kraju život sa duhovnim bićima, u kojem je odnos maglovit i obavijen tajnom, bezglasan ali jezikotvoran.⁸

³ Martin Heidegger, *Kraj filozofije i zadaća mišljenja. Rasprave i članci*, Naprijed, Zagreb, 1996., str. 29.

⁴ Nav. dj., str. 29., navodi: *Unterwegs zur Sprache*, Pfullingen, 1959.

⁵ Jean-Francois Lyotard, *Postmoderno stanje. Izvještaj o znanju*, Ibis grafika, Zagreb, 2005., str. 73.

⁶ Martin Buber, *Ja i Ti*, Izdavačko preduzeće "Rad", Beograd, 1977., Izvornik Ich und Du, str. 5.

⁷ Nav. dj., str. 6.

⁸ Nav. dj., str. 8.

"U svakoj sferi, zahvaljujući svakoj stvari, što sada uočavamo, pogledom dotičemo skut vječnog Ti, iz svake oslušujemo njegov dah, na način svojstven svakoj sferi u svakom Ti oslovljavamo vječno Ti."⁹

Svaki je odnos uzajamnost. Kada stojim naspram čovjeka kao prema momu Ti, govorim mu osnovnu riječ Ja-Ti, on nije stvar, ne sastoji se od stvari, nije neki kvalitet niti kvanititet, on nije iskusiva, opipljiva, labavo povezana nakupina osobina, nego bez susjeda i van spojeva, on je Ti koje ispunjava obzor, ne kao da ničeg drugog nema do njega samog, već sve drugo živi u njegovoj svjetlosti.¹⁰

O čovjeku kojemu kažem Ti na znam ništa empirijski, ne znam kako mu je i što proživljava, ali sam u odnosu prema njemu u svetoj osnovnoj riječi. Iskustvo je udaljenost Ti. Osnovna riječ može biti izgovorena samo cijelim bićem, onaj tko joj se ne preda, ništa od sebe ne smije zadržati. U tom stvarnom odnosu Ja djeluje na Ti i Ti djeluje na Ja. Djelovati znači stvarati, otkrivati je nalaziti, uobličavati je otkrivati. Dok stvaram ja otkrivam. Zahvaljujući milosti susreće me Ti koje ne nalazim traženjem, ali da mu se obraćam osnovnom riječi, to je čin moga bića, moj bitni čin. Taj je odnos izabranog i izabiranje, aktivan i pasivan. Prikupljanje i stapanje u cijelo biće ne može se izvesti preko mene ali se to ne može dogoditi bez mene. Ja nastajem u dodiru sa Ti; postajući Ja, ja govorim Ti. "Sav stvarni život je susret."¹¹

"Svako sredstvo je prepreka. Samo tamo gdje su sva sredstva razorena zbiva se susret."¹² Stvaran je susret stoga, neposredan, a sve se događa između, *Zwischen*. Sve posredno biva zanemarivo i nebitno. Prisutan čas, trenutak, stvarno prisutan i puni trenutak, postoji samo tamo gdje i ukoliko postoji prisutnost, susret, odnos. "Samo time što Ti postaje prisutno, nastaje prisutnost."¹³ Suštine se žive u sadašnjosti, predmetnosti i nekontingentnosti se žive u prošlosti, koja je mirovanje, prekidanje, zastajanje, odupiranje, odsustvo odnosa i prezentnosti.

Za Buber se *čudo isključive prisutnost* događa u susretu, u odnosu, kada pojedinačni i izdvojeni Ti stoji sučelice Ja. Tada se događa ljubav, koja je između, koja je susret i prisuće, ljubav koja je jedno, koja se zbiva, koja je čin, u kojoj boravi čovjek, ljubav koja je kozmičko zračenje ili fluid, ljubav koja vidi isključivo i samo cijelo biće, biće u cjelini i samo tada i samo takva ljubav koja je odnos, samo ona tada može pomoći, iscijeliti, podučiti, uzdići, izbaviti. Tada je ta i takva ljubav odgovornost jednog Ja za jedno Ti, u tome se sastoji i jednakost sviju koji vole, od najmanjeg do najvećeg, od

⁹ Nav. dj., str. 8

¹⁰ Nav. dj., str. 10.

¹¹ Nav. dj., str. 12.

¹² Nav. dj., str. 12.

¹³ Nav. dj., str. 13.

najslabijeg do najmoćnijeg. Tako povezani nedokučivom vezom živimo *u struji univerzalne recipročnosti* i djelujemo jedni na druge. Samo tada čovjek postaje Ja u dodiru sa Ti.

Heideggerovo vrijeme zaborava bitka i istine.

Ovdje valja istaknuti kako su pozitivne znanosti, kako ih sam Heidegger naziva, ontičkim znanostima ili znanostima o biću kao takvom, u posljednje vrijeme izgubile iz vida smisao bića i samo biće u cjelini, što je za posljedicu imalo i gubitak smisla uopće, a sve se to odigravalo i ocrtavalo i u jeziku tj. načinu komuniciranja.

Za Heideggera mi živimo u vremenu zaborava bitka i vremenu izostanka odnosa bitka spram čovjekove biti, a taj izostanak bitka sve isključivije prepušta čovjeka samo biću, tako da čovjek biva gotovo napušten od tog odnosa i od bitka samog spram svoje biti, gubi iz vida svoju bit, svoju istinu, svoj smisao, a to ujedno postaje i prijetnja. Za Heideggera to se napuštanje ali i pronalaženje biti, smisla i istine, na kraju opstanka čovjeka uopće, događa u govoru, u jeziku.¹⁴

U doba tehnike i sve više rastuće planetarne tehnologije, mi živimo u vremenu u kojem nemamo Istine, nema više velikih priča, velikih junaka, nema više "svetih kapa", sigurnosti, temelja, topline i nema više zavičaja.

U objektivnom postavljanju čovjekove subjektivnosti kao *res cogitans* (Descartes), u planirajućem napadu cjeline *res extensae* (Descartes) – objektivne i proizvedene zbilje, u prodoru tehnologije, perspektive i kombinatorike, u prodoru volje za znanjem i moći, voljom za gospodarenjem, leže korijeni te *bezzavičajnosti* (Heidegger), beztemeljnosti i beskorijenske epohe koja pokušava dovršiti sudbinu tehnike i svjetskog nihilizma. Nema više nikakvog smisla bitka, bitak postaje lutajuće-putujuće postojanje, i sve što jest postaje predmetom planske, planetarne tehnike koja snažno zahvaća u tu prazninu. Tako se događa uništenje istine bitka nastajućeg bića u cjelini.¹⁵

Tehnologizacija se događa i na jeziku medicine ali i u samim ljudima koji jezikom više ne izriču istinu bitka.

Možda će, tko zna, čovječanstvo na tome propasti i tu stoji i pada čitavo čovječanstvo i humanizam. Čitav ovaj kontekst može nam poslužiti kao zorna slika onoga što se događa s čovječanstvom u cjelini ali i sa svakim pojedinačnim ljudskim bićem koje tako gubi svoje dostojanstvo i vrijednost, a s njime i humanizam gubi svoj smisao.

¹⁴ Martin Heidegger, *Kraj filozofije i zadaća mišljenja. Rasprave i članci*, str. 89.

¹⁵ Kostas Axelos, *Uvod u buduće mišljenje. O Marxu i Heideggeru. Na putu k planetarnom mišljenju*, Stvarnost, Zagreb, 1966., str. 74 – 75.

Mit o ugovoru ili mit o skrbi

Etika skrbi zaslužuje punu pažnju zbog koncepcijski mogućnosti da drugačije zasnuje i personalizira terapijski odnos, koji je tehniciziran i sveden na relaciju liječnik-bolest. Kako objašnjavamo odnose između bolesnog, izrabljenog i ranjenog čovjeka, s jedne strane, i liječnika, s druge strane, te kako opravdavamo moralna očekivanja koja se pojavljuju u tim odnosima – to su pitanja od najveće važnosti u današnjem svijetu, kako ističe Warren Thomas Reich u svome članku "Mit o ugovoru ili mit o skrbi".¹⁶

Paradigma koja je do sada prevladavala u odnosima liječnik-pacijent, paradigma je koja koristi ugovorno-libertarijanski pristup, a koja je previše individualistička i legalistička te je zasnovana na neprimjerenom temelju. U zamjenu za tu paradigmu trebalo bi nastojati oko prevlasti paradigme zasnovane na iskustvu i konceptu skrbi koji se ističe i u spomenutoj etici skrbi.

Središnja je karakteristika skrbi čin pozornosti. Skrbiti se i brinuti za druge, znači pažljivo gledati na njegove potrebe. Tako je bitna kakvoća etike skrbi u odnosu liječnik-pacijent to da se ona zalaže za novo nastojanje brižljive pozornosti prema glasovima koji se još nisu čuli i prema iskustvima na koja još nije odgovoreno. Ta pozornost i skrb može dovesti do moralne revolucije u spomenutom odnosu.¹⁷

Model skrbi kao rješenje - skrb kao istina bitka i njegovo samoostvarenje

Govoriti o odnosu i komunikaciji liječnik-pacijent znači govoriti o iskazu istine koja se izriče u jeziku i posredstvom jezika. Govor je jedna od egzistencijalnih struktura čovjeka – tu-bitka, kao i razumljenje i čuvstvovanje, a svi oni karakteriziraju kao egzistencijali izvornu dokučenost bitka-u-svijetu.¹⁸ Tu-bitak – čovjek – kao razumljenje koje je jedan modus govora, projektira sebe i svoj bitak prema vlastitim mogućnostima i prema svojem pravom Moći-biti-cijelim. Projektiranje svojstveno razumljenju ima vlastitu mogućnost da se oblikuje i da bira između ponuđenih mogućnosti. Oblikovanje razumljenja nazivamo izlaganje. U njemu razumljenje prisvaja sebi svoje razumljeno. U izlaganju razumljenje postaje ono samo.¹⁹ Tako si čovjek

¹⁶ Warren Thomas Reich, "Mit o ugovoru ili mit o skrbi? Narativna podrijetla bioetike", u: *Društvena istraživanja*, godina 5 (1996.), br. 3 – 4 (23 – 24), Zagreb, str. 559.

¹⁷ Nav. dj., str. 568.

¹⁸ Martin Heidegger, *Bitak i vrijeme*, Naprijed, Zagreb, 1988., str. 168.

¹⁹ Nav. dj., str. 169.

pribavlja tj. dolazi do smisla i biti koja je temelj unutarnje mogućnosti čovjeka. "Smisao jest ono u čemu boravi razumljivost nečega."²⁰ Govor jest artikulacija razumljivosti, a ono što se u izlaganju, izvornije u govoru – jeziku, može izartikulirati, je smisao. Govor je konstitutivan za egzistenciju čovjeka. Govorom se on izriče i sebe čini dostupnim, razumljivim. Isto se tako u govoru saopćuje onom Drugome – onom *Ti*, tu ga susreće, spoznaje, otkriva i po tom susretu on otkriva i samog sebe kao *Ja* (Buber, *Ich und Du*, 1977).

Govorenje i slušanje temelje se u razumljenju. "Samo tko već razumije, može nešto slušati. Isti egzistencijalni temelj ima jedna druga bitna mogućnost govorenja, *šutnja*... Tko nikada ništa ne kaže, taj ne može u danom trenutku ni šutjeti. Samo u istinskom govorenju moguća je prava šutnja. Da bi mogao šutjeti, tubitak mora imati nešto da kaže, to jest raspolagati pravom i bogatom dokučenošću sama sebe. Tada šutljivost čini nešto očitim i pobjeđuje 'naklapanje'."²¹

Ako se u govoru, u jeziku, u riječi izriče istina bitka, ako je istina istovjećenje – podudaranje stvari sa spoznajom – intelektom, odnosno ako je istina slaganje mišljenoga u intelektu i u iskazu sa stvari u stvarnosti, onda treba odrediti što je bit istine i tog istovjećenja, slaganja i odnošenja kao odnosa. To je odnošenje otvoreno prema biću. Svaki je otvoreni odnos odnošenje.²² "Ako ispravnost (istinitost) nekog iskaza postaje mogućom samo putem te otvorenosti odnošenja, onda mora ono što tek omogućuje ispravnost, sa izvornijim pravom važiti kao bit istine."²³ Istina izvorno ne potječe od stava. Ali zašto to slaganje s biti određuje istinu? Sebe osloboditi za obvezujući pravac, moguće je samo kao biti slobodnim prema onome očitome nekog otvorenog. Otvorenost odnošenja kao unutarnje omogućavanje ispravnosti temelji se u slobodi. **Bit je istine sloboda.**²⁴ Istina oslobađa. Bit je temelj nutarnje mogućnosti nečega, dakle je sloboda temelj unutarnje mogućnosti istine. Sloboda je sloboda za ono nešto očito nečega otvorenoga. Ono očito uvijek je neko otvoreno biće. Tako sloboda pušta da biće bude biće, da jest – puštanje bića da bude, da bude on sam, svoj. To znači *sebeupuštanje u biće* (Heidegger, 1996). Znači upustiti se u ono otvoreno i njegovu otvorenost, u kojoj svatko stoji, a koju sa sobom nosi. To otvoreno je ono neskriveno, otkriveno, a to je istina. Grčka riječ *ἀλήθεια* znači upravo to. Pustiti da što bude, tj. sloboda je u sebi iz-stojeća, ek-sistentna – iz-stajanje u otkrivenosti – istini bića kao takvog. Sloboda je dakle, ek-sistentni, otkrivajući tu-

²⁰ Nav. dj., str. 172.

²¹ Nav. dj., str. 187.

²² Martin Heidegger, *Kraj filozofije i zadaća mišljenja*, str. 131 – 135.

²³ Nav. dj., str. 135.

²⁴ Nav. dj., str. 135.

bitak. Jedino sloboda jamči čovječanstvu odnos prema biću u cjelini kao takvom. I tada je ona istina kao otkrivanje bića.²⁵

Upravo u plitkosti i površnosti sveznanja i samoznanja postaje površnom očitost bića u tome prividnome ništa uopće više ne indiferentnoga, nego samo još zaboravljenoga. Tako biće postaje neuhvatljivo, opskurno, neizračunljivo, daleko, neshvatljivo, skriveno i tada se nađemo usred tajne i skrivenosti, usred prave ne-bitnosti tj. ne-istine.²⁶ Ali čak ni tada ta ne-bit nije nebitna nego na svoj način biti bitna i ne postaje nikada indiferentna.

Govor je kuća bitka, u njegovu okučavanju stanuje čovjek kao pastir tog bitka (Heidegger, 1996), ako se u jeziku iskazuje čovjek i njegova istina, i ako razmotrimo sve do sad rečeno o govoru, o slobodi i istini, tad moramo vidjeti da govor sve više potpada pod diktaturu prosječnog, bezličnog Heideggerovog *Se* ili pod diktaturu javnosti, čopora koja unaprijed odlučuje o tome što je razumljivo, a što se mora odbaciti kao nerezumljivo.

Tako se danas, više nego ikada, događa pustošenje govora koje troši ne samo estetičku nego i moralnu odgovornost u svojoj upotrebi govora. To pustošenje dolazi od ugrožavanja biti čovjeka ali isto tako vodi ugrožavanju iste.

Briga za integritet ljudske ličnosti ili ontološka povezanost komunikacije i egzistencije kao ko-egzistencija

Jaspers naglašava brigu za integritet ljudske ličnosti. Temelj Jaspersove filozofije egzistencije zasniva se na pet pitanja po uzoru na Kanta. Što je komunikacija, što je čovjek, što je znanost, što je istina i što je trascendencija.

Jaspers govori o zajedničkoj duhovnoj situaciji, koja je zapravo univerzalna komunikacija. Ne postoji jedna jedina situacija za sve ljude. Moje je mjesto u svijetu određeno koordinatama. Samobitak se osvješčuje drugim samobitkom tj. kroz, u i po odnosu.²⁷

Jaspers u tom smislu, govoreći o komunikaciji, ističe da valja razlikovati jezik od *znaka*. To razlikovanje za sobom povlači i razlikovanje filozofske od formalne logike. Formalna logika rabi jezik znakova, a filozofska logika koristi puninu jezika *riječi*. Jezik je dakle po Jaspersu bitno 'nad-znakovan', a komunikacija nije tek razmjena izričaja i priopćenja nego je *ontološki povezana s egzistencijom*, koja je uvijek *ko-egzi-*

²⁵ Nav. dj., str. 138.

²⁶ Nav. dj., str. 142.

²⁷ Karl Jaspers, *Duhovna situacija vremena*, Matica hrvatska, Zagreb 1998., str. 23. – 29.

stencija. U jeziku se očituje i razvija mnogostrukost ljudske egzistencije. Jaspers naglašava da jezičnu moć moramo razlikovati od povijesno-pojedinačnih jezika, a i od individualnoga govora. Pojedinačni jezici upućeni su na jezikoslovlje, a individualni govor na psihologiju. Jezik pak u svojoj općenitosti predstavlja "neistraživu zagonetku ljudskog bića" (*unerforschbares Rätsel des Menschseins*).

Dubina problema jezika po Jaspersu se nazire u tomu što se on ne može svoditi na empirijski objektivitet: jezik je *granica* našeg horizonta, iz njega – kao ni iz povijesti – nikako ne možemo izaći. Zato jezik ne možemo ni *de-finirati*, ali mu možemo temeljne fenomene karakterizirati opisom, s pomoću značenja. U tom kontekstu Jaspersu je ključni pojam *Spaltung* (rascjep, pukotina). Naime, sve dotle dok je 'ja' jedno sa svijetom, ono ne može doći do svijesti. Paradoksalno je da se jezik zbiva nesvjesno i bez namjere, ali je ujedno uvjet temeljnog odnosa prema bitku i svijesti. Tek po jeziku svijest dolazi do jasnoće. Za Jaspersa je pitanje jezika bitan temelj za pitanje *istine*.²⁸

Jaspers, opisujući duhovnu situaciju vremena, govori kako volja za radom proizlazi iz suglasja samoga ljudskoga bitka s djelatnošću u koju on ulaže samoga sebe jer je riječ o cjelini. Volja se razara kada se cjelina podijeli na djelomične učinke, za provedbe kojih nije potrebno ništa osim zamjenjivih funkcija, a što se događa u sadašnjoj situaciji. Ideje profesija (npr. liječnička) odumiru, i stvaraju se planovi, organizacije... više ne liječi liječnik pacijenta, već sklonost novim postupcima ide usporedno s organizacijskom voljom tehnički nastrojenih ljudi, mase, koji s lažnom patetikom tvrde da donose spas zdravlja.

"Primjeri drugih zvanja pokazali su posvud analognu ugroženost njihove biti... odatle proizlazi duboko nezadovoljstvo svojih mogućnosti lišenog pojedinca, liječnika i bolesnika... unatoč intenzivnom radu koji ponekad nadilazi sve snage, više nema svijesti o istinskom ispunjenju. Ono što postoji samo kao osobno sve se neumornije pretvara u pogon, ne bi li kolektivističkim sredstvima bio postignut neki zamagljen cilj... ideje profesija odumiru. Zadržavaju se partikularne svrhe, planovi i organizacija."²⁹

Nijedna znanost koja proučava čovjeka nikada ga nije u stanju u potpunosti zahvatiti; ukoliko smatra da posjeduje "potpunu spoznaju o čovjeku kao cjelini", upravo

²⁸ Karla Jaspers, *Filozofska vjera*, Naklada Breza, Zagreb, 2011., str. 33.

Izvornik: *Philosophische Glaube*, R. Piper & Co. Verlag, München, 1963., str. 33.

Prvo izdanje Jaspersovog spisa *Der philosophische Glaube izašlo je 1948. godine*. Taj programatski spis zapravo je zbir od šest "gostujućih predavanja" koja je Karl Jaspers godinu dana ranije održao na **poziv Slobodnog akademskog zavoda i Filozofsko-povijesnog fakulteta Sveučilišta u Baselu**. i Josip Oslić – Danijel Tolvajčić, "Odnos "filozofijskog vjerovanja" i objavljene religije kod Karla Jaspersa", u: *Bogoslovska smotra* Vol. 77 No. 3, Prosinac 2007., str. 607.

²⁹ Karl Jaspers, *Duhovna situacija vremena*, str. 66.

promašuje samu bit čovjeka, njegovu "čovječnost" (Menschlichkeit) koja je "sloboda i bogoodnošajnost".³⁰

Čovjek mora ostati slobodan, otvoren za bezgraničnu komunikaciju. Ta komunikacija proizlazi iz zahtjeva *uma* koji je i sam "totalna volja za komunikaciju." Upravo je um veza svih načina Obuhvatnog u nama, koje ne dopušta da se nijedno biće potpuno ne odvoji, odnosno da u rasutosti postane ništavo. "Totalna volja za komunikacijom" proizlazi iz *nezadovoljstva* necjelovitom komunikacijom. Samo je potpuna komunikacija istinita i donosi pomake.

Egzistencija je nužno upućenost na drugoga jer egzistencije nema bez *komunikacije*. Egzistenciju Jaspers razumijeva kao slobodu, a nje nema bez istinske komunikacije, bez komunikacije ostaje samo *ništa o* kojem tako često govori Jaspers.

"Nezaključenost svijeta i neuspjeh svake zaključene slike svijeta, bankrot planiranja u svijetu, čovjekovih projekata i ozbiljavanja, nedovršivost samog bitka čovjeka – sve to svugdje vodi do granice: pred bezdanom se iskušava ništa ili Bog."³¹

Nezadovoljstvo komunikacijom s opstankom nagoni nas na dublju i istinitiju komunikaciju, koja nas upućuje na drugoga, ali i na posljednju, *apsolutnu mogućnost komuniciranja* – na transcendenciju.³²

Komunikacija koja se ovdje očituje, uvijek je *borbena*, ali to je *borba iz ljubavi*, koja uvažava svakoga i ne nameće samu sebe. Jaspersova se misao tu pokazuje kao istinska filozofija radikalne otvorenosti, koja je "netolerantna jedino prema netoleranciji samoj".³³

Stoga je i filozofijsku vjeru moguće odrediti i kao *vjeru u radikalnu komunikaciju* koja se ozbiljuje kao potraga za egzistencijalnim istinama, jer "istina je ono što nas povezuje i istina ima svoj izvor u komunikaciji."³⁴

Mogli bismo dakle, reći Heideggerovim riječima, da ako je jezik kuća istine bitka, onda bi liječnici trebali biti pastiri – čuvari istine bitka. Zato našu pažnju ovdje i zaokuplja napose odnos i komunikacija liječnik – bolesnik i pokušat ćemo u kratkim crtama navesti i dijagnosticirati stanje koje je dovelo do promjena u odnosu liječnik-bolesnik potkrjepljujući nekim primjerima iz prakse kako bismo istaknuli vrijednost i važnost jezika kao odnosa nad odnosima što je i namjera ovoga rada.

³⁰ Karl Jaspers, *Filozofija egzistencije. Uvod u filozofiju*, str. 64.

³¹ Karl Jaspers, *Philosophische Glaube*, str. 34.

³² Danijel Tolvajčić, "Filozofijska vjera Karla Jaspersa", u: *Crkva u svijetu 44 (2009)*, br. 3, str. 369.

³³ Karl Jaspers, *Philosophy 3 Volume Set (Volumes 1, 2 & 3)*, University of Chicago Press, 1969., ovdje *Philosophy* vol. 1, str. 26.

³⁴ Karl Jaspers, *Philosophische Glaube*, str. 46.

Pustošenje govora u medicini i odnosu liječnik -bolesnik

Elementarni odnos liječnika i pacijenta je asimetričan. Zato se čini da je tradicionalni paternalistički odnos prema pacijentu jedini ispravan. Međutim taj je odnos dio jednoga složenijega međuljudskog odnosa koji implicira potpunu pravnu i etičku jednakost. Iz toga proizlaze i dva druga odnosa liječnika i pacijenta, ugovorni, koji odgovara pravnom odnosu, i partnerski, koji pretpostavlja etičku autonomiju. Čini se da promicanjem partnerskog odnosa u kojemu liječnik i pacijent zajednički odlučuju proizlazi jedan paradoks, naime da se liječnik odriče svoje kompetencije. To može uzrokovati nesigurnost u liječnikovoj profesionalnoj svijesti, ali ozbiljnije je pitanje ugrožava li to liječnikov autoritet.

Medicina primjenjuje (najčešće statistički provjerene) znanstvene spoznaje koje su kao takve vrijednosno neutralne. Zato se liječnik u svojem elementarnom odnosu prema pacijentu treba privremeno suzdržati od vrijednosnoga suda da bi mogao što više promicati partnerski model koji liječnikovu djelovanju daje potpuniji moralni karakter. Na promjenu paradigme od paternalističkoga prema partnerskome modelu utjecale su globalne tehničko-ekonomske promjene u suvremenoj medicini i rastući pluralizam vrijednosnih sustava. No bitni razlog za promicanje partnerskoga modela je respektiranje autonomije pacijenta i njezino uključivanje u proces liječenja.³⁵

Utjecaj suvremenih promjena na odnos liječnika i pacijenta

Dvije velike, globalne promjene utjecale su na klasični odnos liječnika i pacijenta. To su tehničko-ekonomske promjene u suvremenoj medicini i pluralizam vrijednosnih sustava. Objasniti ćemo ukratko svaku promjenu i okolnosti koju su dovele do tih promjena klasičnog odnosa pacijent – liječnik.

Tehničko-ekonomske promjene u suvremenoj medicini

Vrlo su dojmivi uspjesi suvremene medicine u gotovo svim područjima. Nove mogućnosti utvrđivanja i liječenja bolesti omogućene su razvojem novih tehnologija i bile su donedavno nezamislive. Inače tehnika kao takva nije ni nehumana ni humana. Međutim, njezina neutralnost implicira osebujnu vlastitu zakonomjernost koja nažalost pridonosi izvjesnoj anonimnosti medicine, što će biti objašnjeno u daljnjem razlaganju.

Tako dijagnostika sve manje može bez uporabe kompjutera i popratnih programa. Isto tako sve veća ovisnost o razvijenoj tehnici vidljiva je u području terapije. Porast

³⁵ Josip Talanga, "Odnos liječnik i pacijent prema medicinskoj etici", u: *Bogoslavska smotra*, Vol. 76 No. 1, 2006., str. 47.

specijalizacije ima neke dalekosežne posljedice kako za liječnika tako i za pacijenta. Često se nazire gubitak neposrednog i cjelovitog liječničkog autoriteta zbog podijeljenosti kompetencije na sve više autonomnijih autoriteta. Odgovornost postaje manje direktna, a sve više indirektna. Iako tu odgovornost preuzima više osoba, što je korisno u slučaju specijalističkih dijagnoza, ipak je to ujedno raspodijeljena odgovornost koja upravo zbog te raspodijeljenosti može oslabiti i postati anonimna.

Svjedoci smo na žalost da liječnici, koji i sami svjedoče, tijekom svoje prakse, osobito oni koji se susreću s najtežim i neizlječivim bolestima, kako nisu spremni i kako su im najteži trenuci bili upravo oni u kojima su trebali izricati čitavo svoje biće drugome biću, a da to nisu uspijevali na takav način, niti su znali.

U isto vrijeme pacijent može doživjeti otežano stjecanje cjelovite obaviještenosti o svojem zdravstvenom stanju upravo zbog nedostatka ili umanjenoga kontakta s liječnikom njegova potpunog povjerenja. Pacijent postaje nesiguran i sumnjičav u pogledu jasnog uvida u svoje stanje.

S tehničkim napretkom u medicini s jedne strane i proširenjem zdravstvenog osiguranja na sve društvene slojeve s druge strane povezani su sve veći troškovi održavanja učinkovitoga sustava zdravstvene skrbi. Limitiranje osnovnih sredstava te povećana ekonomska odgovornost medicinskih stručnjaka nameću odnosu liječnika i pacijenta model ugovora. Tako se liječnik osigurava od proizvoljnoga tumačenja svoje odgovornosti, a pacijent postaje svjestan granica usluge koju dobiva ugovorom.

Pluralizam vrijednosnih sustava

Jedna druga skupina pojava – pluralizam vrijednosnih sustava – također je utjecala na promjenu recepcije suvremene medicine. Živimo u sve otvorenijim društvima, politički i etički liberalizam (neoliberalna koncepcija života, rada i vrijednosnog sustava) postaju sve dominantniji. Sve se više zagovara pluralizam ne samo mišljenja nego i temeljnih vrijednosti.

Koja od tih pojava najviše utječe na odnos liječnika i pacijenta? Svakako zahtjev za moralnom, političkom i svjetonazorskom autonomijom svakoga građanina. U odnosu liječnika i pacijenta taj je zahtjev izražen u idealu prosvijećenoga i obaviještenoga odnosno odgovornoga pacijenta te se veže uz odbacivanje paternalizma u medicini. Odgovorni pacijent mora u određenoj mjeri sudjelovati u donošenju bitnih odluka. Činjenica pluralizma u suvremenom građanskom društvu također pridonosi

si sve većem prelaženju na partnersku paradigmu odnosa liječnik-pacijent i promjene paradigme u suvremenoj medicinskoj praksi.³⁶

Činjenica je da se u suvremenoj medicinskoj praksi događa prijelaz od klasičnoga paternalističkog modela prema partnerskom. Za liječnika postaje podjednako važno kakva je krvna slika pacijenta, dakle njegovo zdravstveno stanje, i kakva je njegova vrijednosna slika, dakle kakve nazore zastupa o životu i svijetu u kojemu živi. Možemo reći da doživljavamo promjenu osnovne paradigme. Međutim, pogrešno je tvrditi kako to ujedno znači da klasični hipokratski model treba nestati. On ostaje elementaran u smislu elementarnog odnosa i bezuvjetno imperativan u određenim situacijama. Uspostavljanje nove paradigme znači transformaciju elementarnog odnosa prema uvjetima i zahtjevima koje nalaže samo stanje pacijenta– uz ne samo dobru volju, nego i bezuvjetni zahtjev, da se što je više moguće realizira partnerski odnos. U svakodnevnoj praksi to znači postojanje mješovitih i kombiniranih modela te, ovisno o danostima, prelazak s jednoga na drugi model.

Svakako se treba suzdržati od apriornog vrednovanja i vrijednosnoga suprotstavljanja pojedinih modela jer svaki od njih ima svoj smisao i vrijednost. No ipak možemo reći da promjena paradigme znači imperativ kako za liječnika tako i za zdravstveno osviještenoga pacijenta da se promiče partnerski model.³⁷

Neka iskustva iz prakse

Nastojeći istaknuti globalne promjene koje su utjecale i na promjenu jezika, pustošenje govora, a i time pustošenje smisla, bića, cjeline, fragmentizaciju znanja, o kojoj je govorio Jaspers, a što smo ranije i mi istaknuli, nadalje, naglašavajući promjene u medicini kao jednoj od ontičkih znanosti (Heidegger), nastojali smo istaknuti kako je sve to utjecalo i na promjenu paradigme u odnosu liječnik-pacijent, te ćemo ovdje navesti neka iskustva u komunikaciji liječnik-pacijent, s posebnim naglaskom na komunikaciju liječnik-bolesno dijete i dati jedan osvrt u mogućnosti pronalaženja putova i pomoći u poboljšanju pristupa liječnika bolesnoj djeci.

Po mnogim ocjenama, liječnici dječjih onkoloških odjela preopterećeni su, rade iznad normalnih ljudskih mogućnosti i kapaciteta, ali ih to ne bi smjelo amnestirati od odgovornosti za način na koji se ophode s malim pacijentima i njihovim roditeljima.

³⁶ Josip Talanga, "Odnos liječnik i pacijent prema medicinskog etici", u: *Bogoslovska smotra*, Vol. 76 No. 1, 2006., str. 53 – 54.

³⁷ Nav. dj., str. 58.

Problem je u tome što liječnici koji rade jedan od najzahtjevnijih poslova koji ih svakodnevno duboko traumatizira, iako na studiju medicine prolaze mnoge kolegije posvećene komunikaciji u kriznim situacijama i s pacijentima, ta komunikacija najčešće ovisi o osobnosti liječnika, i o tome je li tog dana pod izuzetnim stresom. Nastojanja da se liječnike educira o tome po iskustvima roditelja spora su i nedovoljna

Najvažniji je zadatak psiho-onkologa omogućiti bolesnoj djeci i roditeljima što veću kvalitetu života tijekom i nakon liječenja, ističe psihologinja Benko, koja je autor Programa razvoja pedijatrijskih neuro-psihologijskih rehabilitacijskih centara pod pokroviteljstvom Zaklade "Hrvatska za djecu". Pri KBC Sestara milosrdnica, gdje ovaj centar djeluje. Prema istraživanjima, pedijatrijska onkologija je najstresnije zanimanje na svijetu.

Slične traume prilikom liječenja svoje djece prolaze i druge obitelji koje se suoče s onkološkom bolešću djeteta. U Udruzi roditelja "Hrabro dijete" smatraju da je odnos liječnika i drugog osoblja prema oboljeloj djeci i roditeljima prije svega uvjetovan lošim uvjetima liječenja, što frustrira medicinsko osoblje i umanjuje kvalitetu odnosa s pacijentima kakvu bi im u boljim okolnostima mogli pružiti.

U našem zdravstvu protokol postupanja prema oboljeloj djeci i roditeljima postoji. Protokol priopćavanja loših vijesti sastoji se od šest koraka. Prvo, liječnik treba osigurati privatnost i neometanje tijekom razgovora, omogućiti prisutnost bliske osobe, te raditi na kvaliteti odnosa s pacijentom i njegovom obitelji. Zatim, treba istražiti koliko roditelji razumiju nalaze, što za njih znači ova dijagnoza, imaju li nerealistična očekivanja te na obazriv način korigirati takva očekivanja. Najteže informacije o prognozi izlječenja treba dati tek onda kad roditelji iskažu spremnost da čuju tu vrstu informacija, a ako roditelj na to nije spreman, treba je priopćiti naknadno – tumači **Marta Benko**, specijalistica kliničke psihologije Neuro-psihologijskog rehabilitacijskog centra u Klinici za dječje bolesti Zagreb. Osim toga, kaže, važno je da se roditeljima na razumljiv način objasne medicinski pojmovi, da liječnik pri tome bude obziran, dozira informacije i pokaže suosjećanje.³⁸

Liječnici i medicinske sestre u Klinici za dječje bolesti KBC-a "Sestre milosrdnice" edukaciji pristupaju vrlo ozbiljno, tvrdi Benko. Kroz cijelu godinu oni slušaju stručna predavanja dvaput tjedno, a postoje i posebni timovi za edukaciju o palijativnoj skrbi, humanizaciji liječenja djece u zdravstvu. Prošle je godine tim Zavoda za dječju onkologiju i hematologiju sudjelovao na seminaru "Kako roditelju reći neželjenu vijest?", a ove je godine provedena posebna edukacija liječnika o priopćavanju loših vijesti.

³⁸ www.novolist.hr, 5. siječnja 2012.

U prosjeku, svaki liječnik Zavoda za onkologiju i hematologiju priopćava loše vijesti pet do deset puta mjesečno. Istraživanje provedeno u Klaićevoj pokazalo je da je većini liječnika najteže razgovarati o recidivu bolesti s roditeljima, o odlukama vezanim uz kraj života djeteta, te o širenju bolesti. Svoju sposobnost priopćavanja loših vijesti liječnici ocjenjuju dobrom (ocjena 3 na skali od 1 do 5). Prilikom priopćavanja loših vijesti, većini je najteže biti iskren, a da pri tom roditeljima ne oduzmu nadu. Rijetki su liječnici koji su prošli edukaciju tehnika nošenja s emocijama pacijenata i njihove rodbine, a većina liječnika procjenjuje da se ne nose najbolje s emocijama malih pacijenata i njihovih roditelja, kao što su poricanje, ljutnja, agresija ili plakanje.

Zaključak

Pitamo se kako dakle, u teškim situacijama izreći istinu, kako imati u vidu cjelinu bića kao takvoga, a da ga se ne slomi, ne odlomi, kako i gdje da sam jezik dođe do riječi u teškim trenucima u kojima se nađe medicinsko osoblje i kako priopćiti nepriopćivo, na koji način jezik može pomoći liječniku? Upravo tamo gdje za nešto, što nas ide, tišti ili skamenjuje od boli, ne nalazimo pravu riječ. Ta bol siječe, ali upravo u tom sijeku kao istini koja kida ali ipak vuče k sebi i sabire, oslobađa. Bol tako postaje ono što u razlučujuće-sabirućem kidanju spaja.³⁹ Tada ono što mislimo ostavljamo neizrečenim, neizgovorenim i pri tome, a da toga nismo ni svjesni, proživljavamo trenutke, u kojima nas jezik sam izdaleka i površno tiče svojom biti. Ondje, dakle, gdje valja nešto izgovoriti što do sada još nikada nije bilo izgovoreno, stoji sve do toga poklanja li nam jezik ili uskraćuje prikladnu riječ.⁴⁰ Ali kako se i može li se ikada itko pripremati i školovati za takve trenutke? Bitak svega što jest stanuje u riječi, u jeziku koji je kuća istine bitka, a kako izreći ovu istinu teško obojtelima? "Zakon je sudbine, da Svi se iskušavaju, da je tišina, kad se vrati, jezik." Tako kaže pjesnik Hölderlin, u himni *Blagdan mira*.

Jezik tako biva odnos nad odnosima, u jeziku se približavaju ljudi i iskazuju, prepustaju, pružaju drugome Ti. Jezik zadržava, uzdržava i svoji i obogaćuje to biti jedno uz drugo, drži ga i čuva. Tek tako shvaćajući i razumijevajući jezik kao odnos Ja-Ti tek tako može se ostvariti iskrena i empatična komunikacija liječnik-pacijent.

Možemo opet ponoviti i riječi Martina Bubera, da se *čudo isključive prisutnost* događa u susretu, u odnosu, kada pojedinačni i izdvojeni Ti stoji sučelice Ja. Tada se događa ljubav, koja je između, koja je susret i prisuće, ljubav koja je jedno, koja se zbiva, koja

³⁹ Martin Heidegger, *Kraj filozofije i zadaća mišljenja*, str. 335.

⁴⁰ Nav. dj., str. 347.

je čin, u kojoj boravi čovjek, ljubav koja je kozmičko zračenje ili fluid, ljubav koja vidi isključivo i samo cijelo biće, biće u cjelini i samo tada i samo takva ljubav koja je odnos, samo ona tada može pomoći, iscijeliti, podučiti, uzdići, izbaviti. Tada je ta i takva ljubav odgovornost jednog Ja za jedno Ti, u tome se sastoji i jednakost sviju koji vole, od najmanjeg do najvećeg, od najslabijeg do najmoćnijeg, od liječnika do pacijenta, koji je u oslabljenoj poziciji i traži lijepu riječ, a ne samo hladnu dijagnozu. Tako povezani nedokučivom vezom živimo *u struji univerzalne recipročnosti* i djelujemo jedni na druge. Samo tada čovjek postaje Ja u dodiru sa Ti.⁴¹

LITERATURA:

1. AXELOS, Kostas, *Uvod u buduće mišljenje. O Marxu i Heideggeru. Na putu k planetarnom mišljenju*, Stvarnost, Zagreb, 1966.,
2. BUBER, Martin, *Ja i Ti (Ich und Du)*, Izdavačko preduzeće "Rad", Beograd, 1977.,
3. HEIDEGGER, Martin, *Kraj filozofije i zadaća mišljenja. Rasprave i članci*, Naprijed, Zagreb, 1996.,
4. HEIDEGGER, Martin, *Bitak i vrijeme*, Naprijed, Zagreb, 1988.,
5. ILLICH, Ivan, *Medicinska Nemeza. Eksproprijacija zdravlja*, Litteris, Zagreb, 2010.,
6. JASPERS, Karl, *Duhovna situacija vremena*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998.,
7. JASPERS, Karl, *Philosophy 3 Volume Set (Volumes 1, 2 & 3)*, University of Chicago Press, 1969., ovdje Philosophy vol. 1.,
8. JASPERS, Karl, *Filozofska vjera*, Naklada Breza, Zagreb, 2011.,
9. JASPERS, Karl, *Philosophische Glaube*, R. Piper & Co. Verlag, München, 1963.,
10. LYOTARD, Jean- Francois, *Postmoderno stanje. Izvještaj o znanju*, Ibis grafika, Zagreb, 2005.,
11. OSLIĆ, Josip, TOLVAJČIĆ, Danijel, "Odnos "filozofijskog vjerovanja" i objavljene religije kod Karla Jaspersa", u: *Bogoslovska smotra* Vol. 77 No. 3, Prosinac 2007.,
12. REICH, Warren Thomas, "Mit o ugovoru ili mit o skrbi? Narativna podrijetla bioetike", u: *Društvena istraživanja*, godina 5 (1996.), br. 3 – 4 (23 – 24), Zagreb,
13. TALANGA, Josip, "Odnos liječnik i pacijent prema medicinskog etici", u: *Bogoslovska smotra*, Vol. 76 No. 1, 2006.,
14. TOLVAJČIĆ, Danijel, "Filozofska vjera Karla Jaspersa", u: *Crkva u svijetu* 44 (2009.), br. 3.,
15. www.novilist.hr, (5. siječnja 2012.),
16. http://www.cep.ffdi.hr/en/?option=com_content&view=article&id=452:karl-jaspers-1883-1969&catid=11:povijest-filozofije&Itemid=101&lang=hr (10. Travnja 2012.)

⁴¹ Martin Buber, *Ja i Ti*, str. 15.